

INGEMAR NILSSON

ur Själen i laboratoriet

Viktor Rydberg

Vid slutet av 1870-talet höll Viktor Rydberg i Göteborg en serie offentliga föreläsningar i filosofi, 1878 ägnades föreläsningarna åt antropologin. Dessa föreläsningar besöktes av drygt 200 åhörare, men blev inte publicerade förrän efter Rydbergs död. De spelade alltså en mycket ringa roll för den empiriska psykologins befordran i Sverige. Men Rydbergs psykologi har här ändå ett intresse, då det visar på ett typiskt förhållningssätt hos en idealistiskt sinnad filosof, som samtidigt vill hålla sig à jour med den moderna vetenskapens idéer.

I sin tidiga filosofiska uppfattning stod Rydberg kritisk till Boströms filosofi, ett motstånd som främst var politiskt betingat. Boströms envisa agerande mot ständsriksdagens avskaffande kunde Rydberg inte sympatisera med. Boströms huvudtes, att självmedvetande och existens är identiskt, liksom hans föreställning om staten som ett personligt väsen ville han heller inte acceptera. Han fann också bristande empiri och alltför mycket av fritt konstruerande i hela Boströms tänkande. 1860 stod Viktor Rydberg i huvudsak på samma ståndpunkt som Fichte d y. I Platon, Leibniz och Berkeley hade Boström och Rydberg därför gemensamma inspirationskällor.

Men under 1870-talet blev Rydbergs syn på Boström alltmer positiv. Han visade i sina göteborgsföreläsningar en öppen uppskattning av Boströms idéer. I kampen mot kyrkans dogmer hade de en gemensam sak. Det blev också uppenbart för Rydberg att deras världsbild bar samma

prägel: en värld uppbyggd av immateriella enheter, som tillsammans utgjorde en organisk helhet.

1878 föreläste Rydberg över antropologin. Hans strävan var att förena den idealistiska filosofin med den fysiologiska psykologins resultat. Här hade han en naturlig förebild i Lotze, "en af vår tids förnämste fysiologer och filosofer". Då Boström och Leibniz hade hävdad att allt som är verkligt utgöres av eviga och immateriella väsen, av gudomliga idéer eller monader, så påstod naturvetare som Ampère och Weber i harmoni med detta, att materien inte består av utsträckta hårda atomer, utan av rumslösa matematiska kraftpunkter eller odelbara punktatomer. Under inflytande från Lotze hävdade Rydberg att "sedt på utsidan och i rummets form ter sig ett sådant väsen som atom; sedt likasom inifrån med förnuftets öga ter sig samma väsen som själ eller ande med olika medvetenhetsgrader."

En psykisk kontinuitet kan antas bland organismerna från lägre till högre funktioner: växtpsykologin går över i djurpsykologin, djurpsykologin med sina instinkthandlingar går över i människans psykologi med det högre morallivet. I behandlingen av de perceptuella funktionerna är Rydberg åskådlig och ger rikligt med fysiologiska illustrationer.

Den idealistiska grundsynen förråder sig åter, då känslolivet och de högre funktionerna behandlas. Här genomförs den traditionella indelningen i sinnligt och förnuftigt innehåll. "Människan har eller är icke blott en sinnlig naturell, utan ock en förnuftig. Hon har eller är icke blott sinnlig drift och sinnligt begär, utan förnuftsinstinkt och förnuftiga begär. Och därför kan hon utveckla sig ej blott till en sinnlig vilja och sinnlig karakter, som söker endast det nyttiga, det nöjsamma, det relativt goda, för henne själf, utan äfven till förnuftig vilja, till sedlig karakter. som söker det sanna, goda och sköna för deras egen skull." De filosofer som inte utgått från denna dualism, utan betraktat människan som endast en

"sinnlig eller naturlig varelse", har i sitt moralsystem kommit fram till skadliga slutsatser.

Rydberg argumenterade mer i anslutning till Lotze än till Boström. Han förutsätter en substantiell själ, men förnekar en substantiell kropp. I anslutning till Lotze säger han, att "då själen inverkar på kroppen, så är det icke på en likgiltig, liflös materie hon verkar. utan på ett system af henne underordnade, men besläktade öfversinnliga väsen; och när kroppen inverkar på själen, så är förhållandet detsamma." Hela den mänskliga organismen utgör ett "system af viljande och förnimmade väsen, förenade med hvarandra för att som organer tjäna ett af ett högre lif mäktigt väsende, nämligen själen, och det som förekommer oss såsom materiella rörelser i nerverna och hjärnan, är i grunden determinerade och lagbundna viljeakter och förnimmelser hos de atomer och atomkomplexer, som bilda dessa våra kroppsliga organer." Föreställningen om atomerna som levande och förnimmade väsen i ett determinerat system överensstämmer trots allt mer med Lotze - som också anföres av Viktor Rydberg - än Boström. Exemplifieringarna och konkretionen förråder också ett helt annat filosofiskt kynne än det boströmska.

Förutom Lotze och Boström använde sig Rydberg i sin antropologi av bl a E von Hartmanns *Philosophie des Unbewussten* (1869), Fechners *Elemente der Psychophysik* (1860), Wundts *Vorlesungen über die Menschen- und Thierseele* (1863), nykantianen O Liebmanns *Zur Analysis der Wirklichkeit* (1876). Han uppvisade en förtrogenhet med den samtida filosofiska och naturvetenskapliga litteraturen, som ingen av boströmianerna vid denna tid gav några prov på. Borelius däremot hade vid ungefär samma tid publicerat sin initierade översikt av tysk filosofi. Utan någon tvekan utgjorde Rydbergs föreläsningar den mest empiriskt inriktade framställning av psykologin som förekom i Sverige före 1880-talet.

Men de hölls som sagt inte inför Uppsala universitets studenter, utan inför en allmän lekmanapublik i Göteborg.

[ur Ingemar Nilssons doktorsavhandling *Själen i laboratoriet : vetenskapsideal och människosyn i den experimentella psykologins framväxt*, Lund : Doxa, 1978. – Boken finns fortfarande (2008) på Nya Doxa förlag och kan beställas via bokus.com.]